

*Keywords:* adolescents with disorders of the musculoskeletal system, pre-professional training, social rehabilitation.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2014

Статтю прийнято до друку 29.10.2014

Рецензент д.п.н., проф.Шевцов А.Г.

УДК: 376.36:81'23

## **ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ІЗ ВАДАМИ ЗОРУ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕНЬ І.С. МОРГУЛІСА)**

**Барко В.В.**

Український тифлопедагог – доктор педагогічних наук, професор Ілля Семенович Моргуліс (1928 – 2011) – у своїх наукових працях обґрунтував і розробив систему корекційно-виховної роботи у школах сліпих, яка ґрунтується на реалізації компенсаторних можливостей психіки дитини. При цьому вчений переконливо показав, що надзвичайно важливим завданням корекційної роботи із сліпими та слабозорими дітьми є вдосконалення підходів до організації їх трудового навчання [1-6]. Ідеї І.С. Моргуліса є вельми актуальними для сьогоднішньої школи в умовах широкого впровадження принципів інклюзивної освіти, проте наразі відсутні наукові дослідження і публікації, присвячені аналізу і узагальненню педагогічних поглядів видатного українського дефектолога.

Варто сказати, що Ілля Семенович став першим в Україні доктором наук в галузі корекційної педагогіки, створив у 1974 році першу лабораторію тифлопедагогіки, яку очолював упродовж 17 років. Початок 50-х років, на які припало становлення І.С. Моргуліса як науковця, характеризувався появою у вітчизняній тифлопедагогіці теоретичної концепції щодо розгортання диференційованої системи спеціального виховання і навчання дітей з порушеннями зору. У цей період значно активізувалась пошукова і науково-дослідна робота в галузі тифлопедагогіки і тифлопсихології; завдяки дослідженням науковців розроблялись нові організаційні засади функціонування і структура закладів для сліпих і слабозорих дітей, створювались нові навчальні плани і програми.

Вивчення практики роботи школи сліпих, проведене ученим у 50-х і 60-х роках ХХ століття, дозволило виділити, поряд із позитивним досвідом, його суттєві і типові недоліки. І.С. Моргуліс встановив, що багато методичних прорахунків тифлопедагогів витікають із неправильної постановки акцентів на цілях навчання сліпих дітей. Так, деякі учителі вважали своїм головним завданням озброєння учнів знаннями, формування у них конкретних уявлень про предмети і явища навколишнього світу. «Неважко помітити - писав Ілля Семенович – що постановка такого завдання, незважаючи на її, в принципі, правильність, орієнтує учителя на кінцеві результати навчального процесу і упускає шляхи і засоби їх досягнення»[2, с. 15]. Вже тоді вчений дійшов висновку про те, що основною метою школи має бути навчання учнів умінню вчитися, самостійно набувати знання [3].

І.С. Моргуліс був переконаний у тому, що, виходячи з вимог сучасного життя, школа покликана забезпечити підготовку учнів до активної діяльності в умовах різних сфер громадського буття, які динамічно розвиваються, формувати у них здібності до засвоєння нової інформації і продуктивного застосування здобутої освіти в практичній суспільно корисній діяльності. «Для сліпих дітей – писав І.С. Моргуліс – розвиток яких відбувається в умовах сенсорної недостатності, це завдання набуває особливого значення внаслідок того, що тільки в школі може бути забезпечене спеціальне керівництво розвитком їх навчально-пізнавальних дій, формування і вдосконалення способів і прийомів пізнавальної і практичної діяльності» [4, с. 20]. На його думку, у школі сліпих розвиток в учнів начально-пізнавальних дій має стати провідною метою спеціального навчання; на думку вченого, істотно підвищується значущість початкового етапу навчання сліпих дітей в школі як засобу і умови ранньої компенсації і корекції дефектів, обумовлених зоровою недостатністю; профілактики вторинних відхилень у психофізичному розвитку[6].

Здійснений педагогом аналіз практики роботи школи 50-х – 60-х років ХХ століття показав, що орієнтування учителя лише на кінцеву мету навчання зумовлює істотні прорахунки у змісті педагогічного керівництва навчальним процесом; відповідно до концепції, що склалася в педагогічній психології і педагогіці, об'єкт діяльності розглядався як найважливіший чинник структуризації навчально-пізнавальних дій учнів. Аналіз педагогічної практики дозволив ученому встановити, що в навчальному процесі не в повній мірі забезпечується достатня стимуляція полісенсорного сприйняття, переважно використовуються методи жорсткої регламентації навчально-пізнавальних дій учнів. Така жорстка регламентація зводить керівництво до своєрідного диктування інструкції, що не сприяє розвитку в учнів пізнавальної самостійності [2, 3].

Ілля Семенович виходив із того, що особливості психічного розвитку і пізнавальної діяльності сліпих учнів певним чином видозмінюють шляхи реалізації змісту освіти і вносять додаткові специфічні завдання в

загальні цільові установки системи спеціального навчання. Це стосується завдання формування у сліпих дітей компенсаторних процесів і корекції відхилень в розвитку. Таким чином, Ілля Семенович вже на початку 60-х років дійшов висновку про те, що спеціально організоване навчання, яке базується на загальноосвітній основі і враховує психофізичні особливості учнів, дозволяє в комплексі вирішувати завдання усебічного розвитку сліпих дітей. «У процесі навчання, в міру оволодіння знаннями і практичними вміннями, учні оволодівають більш досконалими способами пізнавальної діяльності, що дозволяють їм сприймати предмети і явища у взаємозв'язку і взаємодії, причинній обумовленості, у русі і розвитку, що значно розширює пізнавальні можливості сліпих і полегшує їх орієнтування у навколишньому світі» - підкреслював І.С. Моргуліс [4].

Акцентуючи увагу на питаннях спрямованості компенсаторно-корекційних дій, І.С. Моргуліс виходив також з того факту, що у навчанні сліпих дітей нерідко має місце односторонній підхід до визначення предмету впливу. Це проявляється в переважному орієнтуванні методик навчання на прямий вплив на дефект, тобто на заповнення прогалів у розвитку учнів, обумовлених зоровою недостатністю. У зв'язку з цим в корекційно-виховному процесі вчений відзначав надмірну децентралізацію педагогічних засобів дії на вирішення багатьох часткових і несуттєвих завдань, які не мають вирішального значення для формування в учнів способів компенсації сліпоты. Такий підхід, на думку Іллі Семеновича, зміщує акцент з провідної ролі навчання на пристосування до дефекту, що суперечить найважливішій методологічній позиції радянської дефектології.

Метою даної статті є розкриття педагогічних ідей І.С. Моргуліса щодо ролі трудового навчання і виховання в школах для учнів з вадами зору, оскільки саме праці вчений відводив провідну роль у розвитку навчально-пізнавальних діяльності і особистості сліпих дітей у цілому.

Значення трудового навчання й виховання, на думку вченого, окрім загальних положень, визначається наступними обставинами.

По-перше, дитина з патологією зору, як правило, займає в сім'ї особливе становище. Зорова недостатність і часто загальна соматична слабкість, необхідність лікування створюють навколо неї атмосферу винятковості, і, як наслідок, - надмірної опіки. Таке ставлення формує у дитини споживацькі схильності, зневіру у свої сили і можливості, безпомічність у самообслуговуванні, практичну невмілість.

По-друге, діти з патологією зору в майбутньому можуть розраховувати на отримання професій інтелектуального характеру. Однак багато сліпих та слабозорих пов'язують свою долю з виробництвом. Ця життєва перспектива ставить перед дошкільними закладами спеціальну задачу: максимально розвинути у дітей практичні вміння і навички, формувати любов до ручної праці. Важливим є комплексний підхід до трудового виховання. Сутність його полягає в тому, щоб забезпечити вирішення в трудовій діяльності взаємопов'язаних задач: трудового та сенсорного виховання. Це досягається шляхом підбору трудових завдань, які мають пізнавальне значення.

По-третє, трудова діяльність дітей з вадами зору має певні особливості. Головне полягає в тому, що сліпі та слабзорі діти відчувають труднощі у здійсненні самоконтролю та саморегуляції рухів. У зміст трудової діяльності входять виконавчі та сенсорні дії. Останні пов'язані з оцінкою правильності виконавчих дій, корекцією їх у відповідності із задумом. У тих випадках, коли зір дуже послаблений або зовсім відсутній, сенсорні функції здійснює рука, вона поєднує виконавчі та сенсорні дії. Ця своєрідність трудової діяльності повинна не тільки враховуватися методикою трудового виховання, але і прийматися до уваги при визначенні трудової підготовки сліпих та слабозорих. Необхідно включати в трудовий процес завдання на м'язеву оцінку форм, розмірів предметів, визначення якості виконаної роботи, використання найпростіших вимірювальних дій за допомогою руки [5, 6].

Таким чином, Ілля Семенович підходить до важливого у теоретичному і прикладному аспекті висновку про компенсаційно-корекційну спрямованість трудового виховання для дітей з вадами зору.

У своїх працях ньому Ілля Семенович висунув важливі для теорії та практики тифлопедагогіки ідеї, а саме: трудове навчання може розглядатись як засіб компенсації та корекції вад психо-фізичного розвитку сліпих та слабозорих дітей; організація трудового навчання учнів V - IX класів має ґрунтуватись на комплексному використанні усіх органів чуття дитини.

Так, Ілля Семенович зазначав, що оцінюючи дидактичне значення різних видів навчальної діяльності з точки зору їх компенсаційно-корекційного впливу на розвиток дітей з вадами зору, слід особливо підкреслити роль уроків праці. Трудова діяльність, яка має виховне та пізнавальне значення, створює сприятливі умови для розвитку сприймань, просторових уявлень, мислення і практичних дій, тобто тих процесів, які формують особистість сліпої дитини. В трудовій діяльності створюється ситуація, в якій учень усвідомлює необхідність пізнавальних дій для якісного виконання практичних. Це активізує увагу дітей до різних ознак та властивостей предметів, стимулює розвиток сприймань. Трудова діяльність створює сприятливі умови для успішного розвитку органів чуття дитини, успішно формується розумова діяльність, збагачується, розвивається і конкретизується мова учнів.

Окрім цього, трудове навчання, забезпечуючи підготовку сліпих та слабозорих дітей до практичної, суспільно корисної діяльності, водночас має сприяти корекції вторинних відхилень у розвитку дитини, зумовлених зоровою депривацією. Що стосується змісту трудового навчання, то Ілля Семенович розв'язує це питання, виходячи з наявних реалій. У методичному листі він пише, що успішна підготовка учнів до участі у суспільному виробництві залежить від того, наскільки правильно враховує школа потреби підприємств системи Українського товариства сліпих у робітниках певного фаху. Залежно від місцевих умов шкіл сліпих та слабозорих рекомендує також організацію трудового навчання сільськогосподарського профілю. І. С. Моргуліс рекомендує для трудового навчання певний орієнтовний перелік робіт для кожного класу.

Особливу увагу, на думку вченого, слід приділяти забезпеченню санітарно-педагогічних умов. Для цього на основі офтальмологічного обстеження учнів класу доцільно поділити на 4 основні групи: 1 група - учні з непрогресуючими стаціонарним патологічним процесом при статичному стані зорових функцій (деякі види атрофії зорового нерва, альбінізм, помутніння рогівки); 2 група - учні, в яких можливе деяке поліпшення зорових функцій під впливом лікування ( деякі види АЗН, катаракта); 3 група - учні з прогресуючими захворюваннями очей або патологічним процесом, при якому зір може знижуватися, незважаючи на лікування ( глаукома, дистрофія жовтої плями); 4 група - учні з прогресуючим захворюванням очей, при якому погіршення зору може статися як наслідок роботи на близькій відстані (прогресуюча короткозорість).

Такий розподіл, підкреслював І.С. Моргуліс, дозволяє вчителю праці здійснювати індивідуальний підхід у навчанні. Вчитель повинен точно знати: скільки часу і як може працювати кожен учень (в окулярах, з лупою); як регулювати роботу учня, щоб не викликати надмірної зорової та загальної втоми; якими окулярами постійно користується кожен учень, в яких повинен працювати на близькій чи далекій відстані.

Ілля Семенович вважав, що зміст трудового навчання повинен забезпечити всебічну підготовку учнів до роботи в умовах сучасного виробництва. Для цього учні оволодівають навичками обробки різних матеріалів за допомогою інструментів та верстатів, навчаються виконувати вимірювальні операції та працювати за спеціальними інструкційними картами, графічними засобами. Щодо дошкільних закладів, І.С. Моргуліс відзначав, що життєві перспективи сліпих і слабозорих дітей ставлять перед такими закладами спеціальне завдання: максимально розвинути у дітей практичні уміння і навички, формувати любов до ручної праці. Основною формою привчання дошкільників до праці є самообслуговування. Ця форма, на думку вченого, має ту перевагу, що вона особливо чітко викликана життєвою необхідністю – важливим фактором стимуляції трудової активності дітей. Окрім самообслуговування, трудові навички та уміння виховуються в ігровій та в інших формах діяльності. Важливим є також комплексний підхід до трудового виховання, сутність якого полягає у тому, щоб забезпечити вирішення в трудовій діяльності взаємопов'язаних задач трудового та сенсорного виховання. Це досягається шляхом підбору трудових завдань, які мають пізнавальне значення.

І.С. Моргуліс робить важливі висновки про те, що незважаючи на велике компенсаторно-корекційне значення праці в розвитку дітей з порушеннями зору, трудове навчання в школах сліпих та слабозорих ще не посідає належного місця. Щоб забезпечити сприятливі умови для успішної підготовки дітей до життя доцільно здійснювати трудове навчання учнів V - IX класів у столярних і слюсарних майстернях, у галузі сільськогосподарського виробництва. Для поліпшення профорієнтаційної роботи, широкого ознайомлення учнів з виробництвом треба створити факультативи з радіо- та електротехніки, лікувального масажу, квітникарства, кріпильництва тощо.

У 1983 році у співавторстві разом з В. М. Акімушкіним І.С. Моргуліс випустив книгу "Трудовая реабилитация инвалидов по зрению", у якій розглядаються питання соціально-трудова реабілітації осіб з глибокими вадами зору [1].

На основі аналізу літературних джерел, вивчення та узагальнення досвіду роботи дошкільних закладів, шкіл сліпих та слабозорих, а також навчально-виробничих установ Українського товариства сліпих автори визначають основні напрями, шляхи і засоби підготовки незрячих до активної самостійної діяльності в умовах сенсорної депривації. Особливу увагу приділено необхідності здійснення системного підходу до реалізації задач трудової та медичної реабілітації інвалідів за зором.

Автори визначають соціально-трудова реабілітацію як цілеспрямований комплекс впливів на особистість незрячих, метою якого є досягнення найвищого рівня психофізичного і особистісного розвитку, оволодіння конкретними знаннями, уміннями, навичками у певній області діяльності. Основними напрямками реабілітаційної роботи являються лікувально-профілактичний, техніко-економічний та психолого-педагогічний. У дошкільному віці необхідно приділити увагу сенсорному вихованню та широкому використанню гри. Важливо не створювати навколо дитини атмосферу жалості та надмірної опіки, оскільки таке ставлення формує в дитині безпорадність, зневіру у власні сили і можливості.

І.С. Моргуліс переконливо показав, що трудовий процес в школах для дітей з вадами зору надає великі можливості для розвитку та вдосконалення різних сторін пізнавальної діяльності. Успішна реалізація цих

можливостей можлива лише при врахуванні специфічного змісту кожного із компонентів трудового процесу. Основна мета трудового виховання – розбудити у дітей цікавість до активної діяльності, суспільно значимі мотиви праці. При цьому виробнича діяльність незрячих має особливості, які впливають на характер її дії на формування особистості. Це стосується змісту виробничих процесів в установах УТОСу; відсутність постійного зв'язку між робітниками послаблює ділові відносини між ними, що викликає своєрідність в процесі формування колективу та міжособистісних стосунків в ньому.

Автори роблять висновок про те, що лише при системному підході можливе вирішення проблеми трудової реабілітації інвалідів за зором. Тільки тоді забезпечується можливість встановлення зв'язку між окремими ланками та етапами системи, розумного ускладнення задач, змісту і методів впливу на незрячих, визначення перспективних напрямів вдосконалення управління техніко-економічними та соціально-психологічними процесами.

Аналіз результатів експериментального навчання молодших незрячих школярів дозволив вченому висновувати про те, що в процесі трудового навчання продуктивно реалізується системний педагогічний вплив на учнів, завдяки існуючому у праці органічного взаємозв'язку сенсорних, інтелектуальних і практичних компонентів та предметно-діяльнісному характеру їх прояву. Це створює сприятливі можливості для усвідомлення школярами необхідності виконання вказаних дій, засвоєння більш досконалих способів і прийомів пізнавальної і практичної діяльності без опори на зір. Ілля Семенович підкреслював, що компенсаторно-корекційну направленість трудовому навчанню надають:

- підсилення розвиваючих функцій праці шляхом підбора таких предметів діяльності, зміст і структура яких створюють об'єктивні передумови для зовнішнього предметного моделювання способів і прийомів пізнавальних і практичних дій на звуженій сенсорній основі;
- підвищення пізнавального значення праці на основі всемірної активізації сенсорних дій, які забезпечують формування повноцінних уявлень про предмети трудової діяльності та оволодіння учнями системним і планомірним характером використання збережених органів чуття;
- закріплення зв'язків і відношень між практичними, сенсорними та розумовими діями сліпих дітей з метою підсилення регулюючого впливу образів предметів праці на хід практичної діяльності;
- інтелектуалізація практичних та сенсорних дій учнів шляхом послідовного підсилення конструктивно-технічного змісту трудового процесу;
- розширення і збагачення зв'язків трудового навчання з навколишнім життям та соціально-виробничим середовищем з метою формування у сліпих дітей пізнавальної і трудової активності.

Численні результати експериментального трудового навчання сліпих і слабозорих учнів, здійснюваного відповідно до розроблених І.С. Моргулісом принципів корекційно-виховного процесу, переконливо показали, що трудова діяльність незрячих школярів забезпечує суттєве підвищення рівня сформованості в учнів навчально-пізнавальних дій. Це проявляється в динаміці переходу від пасивно-споглядального до активно-перетворюючого ставлення учнів до предметів діяльності, від конкретно-дієвого до конкретно-образного аналізу і синтезу предметів та явищ.

Дослідження І.С. Моргуліса також свідчать про те, що завдяки трудовому навчанню пізнавальні дії незрячих дітей поступово набувають планомірного та полісенсорного характеру, що сприяє успішному формуванню образів предметів праці і підсиленню їх регулюючого впливу на практичну діяльність.

#### Література

1. **Акимущин В.М.** Трудовая реабилитация инвалидов по зрению. / В.М. Акимущин, И.С. Моргулис. – Киев: Радянська школа, 1983. – 139 с. 2. **Моргулис И. С.** Методические рекомендации по организации коррекционно-воспитательного процесса в дошкольных учреждениях для детей с патологией зрения / И.С. Моргулис, Т.П. Свиридюк, С.А. Покутнева. – К., 1977. – 69 с. 3. **Моргулис И. С.** Развитие познавательной деятельности учащихся с глубокими нарушениями зрения в процессе обучения / И.С. Моргулис // Дефектология. – 1979. - №3. – с. 55 – 59. 4. **Моргулис И. С.** Теоретические основы коррекционно- воспитательного процесса в младших классах школы слепых: дис... д-ра пед. наук : 13.00.03 / Моргулис Илья Семенович – М., 1984. – 402 с. 5. **Справочник по тифлологии** // Под ред. Акимущина В.М., Моргулиса И.С. – К.: Знание, 1988. – 97 с. 6. **Моргулис И. С.** Организация коррекционно-воспитательного процесса в школе слепых / И.С. Моргулис – К., 1991.– 73 с.

#### References

1. **Akimushkin V.M.** Trudovaja rehabilitacija invalidov po zreniju. – K.: Radjans'ka shkola, 1983. – 141 s. 2. **Morgulis I.S.** Metodicheskie rekomendacii po organizacii korrekcionno-vospitatel'nogo processa v doskol'nyh uchrezhdenijah dlja detej s patologiej zrenija. //I.S. Morgulis, T.P.Sviridjuk, S.A.Pokutneva – K., 1977. – 69 s. 3. **Morgulis I.S.** Razvitie poznavatel'noj dejatel'nosti uchashhihsja s glubokimi narushenijami zrenija v processe obuchenija. //I.S. Morgulis // Defektologija (Moskva). – 1979. – №3. – s. 55 – 59. 4. **Morgulis I.S.** Teoreticheskie osnovy korrekcionno- vospitatel'nogo processa v mladshih klassah shkoly slepyh. //I.S. Morgulis //Avto ref. dis... doktora pedagogicheskih nauk: 13.00.03/– M., 1984.–31 s. 5. **Spravochnik** po tifologii //Pod obshhej redakciej Akimushkina V.M., Morgulisa I.S. – Kiev, 1988. – 97 s. 6. **Morgulis I. S.** Organizacija korrekcionno-vospitatel'nogo processa v shkole slepyh. – K., 1991.– 73 s.

**Барко В.В. Трудове навчання як засіб корекційно-виховної роботи з учнями із вадами зору (за результатами досліджень І.С. Моргуліса).**

У статті розкриваються науково-педагогічні підходи до організації і здійснення системи корекційно-виховної роботи у школах сліпих, які у своїх наукових працях обґрунтував і розробив видатний український тифлопедагог І.С. Моргуліс. Показано, що запропонована вченим педагогічна система ґрунтується на реалізації компенсаторних можливостей психіки сліпої дитини, при цьому особливий акцент робиться на вдосконаленні методів і засобів трудового навчання як надзвичайно важливого напрямку корекційної роботи із сліпими та слабозорими дітьми. І.С. Моргуліс переконливо показав, що навчально-пізнавальна діяльність сліпих дітей як спосіб відношення до зовнішнього світу є найбільш значущою сферою психіки, на основі чого ним зроблений важливий висновок стосовно того, що нормалізація психіки сліпих дітей залежить від рівня розвитку навчально-пізнавальної діяльності, а також від спеціально організованих педагогічних умов. Дослідження І.С. Моргуліса свідчать про те, що завдяки трудовому навчанняю пізнавальні дії незрячих дітей поступово набувають планомірного та полісенсорного характеру, що сприяє успішному формуванню образів предметів праці і підсиленню їх регулюючого впливу на практичну діяльність.

*Ключові слова:* трудове навчання і виховання, корекційна робота, сліпі і слабозорі діти.

**Барко В.В. Трудовое обучение как средство коррекционно-воспитательной работы с учащимися с дефектами зрения (по результатам исследований И.С. Моргулиса).**

В статье раскрываются научно-педагогические подходы к организации и осуществлению системы коррекционно-воспитательной работы в школах слепых, которые в своих научных трудах обосновал и разработал выдающийся украинский тифлопедагог И.С. Моргулис. Показано, что предложенная ученым педагогическая система основывается на реализации компенсаторных возможностей психики слепого ребенка, при этом особый акцент делается на совершенствовании методов и средств трудового обучения как чрезвычайно важного направления коррекционной работы со слепыми и слабовидящими детьми. И.С. Моргулис убедительно показал, что учебно-познавательная деятельность слепых детей как способ отношения к внешнему миру является наиболее значимой сферой психики, на основе чего им сделан важный вывод относительно того, что нормализация психики слепых детей зависит от уровня развития учебно-познавательной деятельности, а также от специально организованных педагогических условий. Исследования И.С. Моргулиса свидетельствуют о том, что благодаря трудовому навчанняю познавательные действия незрячих детей постепенно приобретают планомерный и полисенсорный характер, который способствует успешному формированию образов предметов труда и усилению их регулирующего влияния на практическую деятельность.

*Ключевые слова:* трудовое обучение и воспитание, коррекционная работа, слепые и слабовидящие дети.

**Barko V. V. Labour education as a mean of correctional work among children with visual deficiency (upon the results of scientific researches of I.S. Morgulis).**

The article is devoted to consideration of scientifically-pedagogical approaches to organization and realization of the system of correctional work in schools for blind children, which is worked out by prominent Ukrainian pedagogue I.S. Morgulis in his scientific transactions. It is shown that the pedagogical system is based on realization of scray possibilities of psyche of blind children, the special accent is made on the improvement of methods and facilities of career and labour education as extraordinarily important way of correctional work with blind children. Numerous results of experimental labour studies of blind and visually impaired children, carried out in accordance with principles of correctional process, worked out by I. S. Morgulis, showed convincingly, that labour activity of blind schoolboys provided the substantial increase of level of educational-cognitive actions of blind children. It shows up in the dynamics of transition from passively-contemplative to actively-converting attitude of schoolboys toward the articles of activity, from concretely-effective to the concretely-vivid analysis and synthesis of objects and phenomena. I. S. Morgulis showed convincingly, that educational-cognitive activity of blind children as a method of attitude toward the outer world is the most meaningful sphere of psyche, on the basis of what an important conclusion is done: normalization of psyche of blind children depends on the level of development of educational-cognitive activity, and also from the specially organized pedagogical terms. Researches of I.S. Morgulis also testify that due to labour education the cognitive actions of blind children gradually acquire systematic and polysensative character which assists the successful forming of characters of the articles of labour and strengthening of them regulative influence on practical activity.

*Keywords:* career and labour education, correctional work, blind children and children with visual deficiency.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2014 р.

Статтю прийнято до друку 25.10. 2014 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шеремет М.К.

УДК 376-056.264 : 159.942-053.5

## ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЗАПОБІГАННЯ АГРЕСІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПМР

**Бєлова О.Б.**

кандидат педагогічних наук

У закордонній практичній психотерапії накопичений досвід попередження дитячої агресії багато в чому залежав від теоретичних поглядів на природу цього феномену. Так, найбільш вагомим напрацюванням з питань